

Dariusz Stępkowski

Wystawa "Orbis pictus. Świat
malowany Jana Amosa
Komeńskiego", Biblioteka
Uniwersytecka w Warszawie, 17
grudnia 2008 r. - 15 stycznia 2009 r.

Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja : kwartalnik myśli
społeczno-pedagogicznej nr 4 (48), 143-146

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Wystawa *Orbis pictus*.
Świat malowany Jana Amosa Komeńskiego,
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie,
17 grudnia 2008 r.–15 stycznia 2009 r.**

Chociaż żyjemy w epoce nazywanej przez niektórych obrazkową, w dziedzinie edukacji wciąż brakuje w naszym kraju działań i instytucji zajmujących się dziejami materialnymi nauczania i wychowania szkolnego. Mam tu na myśli przede wszystkim „miejsca dla Muz” – muzea, w których by (nie tylko z pobudek naukowych) gromadzono, opracowywano i udostępniano ekspozycje świadczące o doskonaleniu metod i środków pracy oświatowej. Dobrym przykładem kultywowania pamięci zbiorowej o oświacie mogą być nasi zachodni sąsiedzi. Od dawna bowiem istnieją w Niemczech muzea szkolne (Schulmuseen), które przybliżają tematykę kształcenia nie tylko w odległych epokach historycznych, lecz również w czasach hegemonii (pseudo)wychowania socjalistycznego w NRD. W przeciwieństwie do tego w Polsce – jak mi się wydaje – zbyt małą wagę przywiązujemy do troski o pogłębienie świadomości znaczenia edukacji zarówno

w życiu indywidualnym, jak i zbiorowym¹. Nadszedł już chyba czas, aby przezwyciężyć to dziwne i w gruncie rzeczy destrukcyjne przyzwyczajenie.

Na tym tle ze szczególną uwagą trzeba odnieść się do wystawy zorganizowanej przez Adama Fijałkowskiego, adiunkta w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania Uniwersytetu Warszawskiego, z okazji 350. rocznicy wydania słynnego podręcznika Jana Amosa Komeńskiego pt. *Orbis sensualium pictus* (*Świat Zmysłowy w Obrazach, albo Świat Malowany*). W wersji łacińsko-niemieckiej ukazał się on po raz pierwszy w Norymberdze w 1658 roku, zyskując od razu ogromną popularność. Poświadcza to fakt, że w ciągu kolejnych

¹ Swego czasu Bogdan Nawroczyński zauważał w literaturze polskiej brak gatunku „powieść edukacyjna” (*Bildungsroman*). To zapożyczone z języka niemieckiego określenie nie oznacza wcale książki moralizatorskiej, lecz (auto)biograficzną opowieść o czasie dorastania, w której dokumentuje się droga kształcenia tak poszczególniej jednostki, jak i całego pokolenia (por.: Nawroczyński 1987).

dwóch stuleci, czyli do połowy XIX wieku, powstało kilkanaście wersji językowych, które wydrukowano w ponad dwustu edycjach. Pierwsze wydanie z polskim tłumaczeniem pojawiło się już w 1667 roku w śląskim Brzegu, a przygotował je Maciej Gutthäter Dobracki. Warto też zauważyć, że pierwsze czeskie tłumaczenie *Orbis sensualium pictus* opublikowano dopiero w 1685 roku, a więc 15 lat po śmierci Komeńskiego.

Ekspozycja przygotowana przy współpracy Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego (UW) i Gabinetu Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) trwała zaledwie od połowy grudnia 2008 do połowy stycznia 2009 roku. Jej miejscem była przestrzeń nazywana Pod Wielkim Świetlikiem w BUW. Na wystawę złożony był różnorodny zbiór edycji *Orbis sensualium pictus* znajdujące się w zasobach BUW, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. S. Grochowiaka w Lesznie i osób prywatnych (przede wszystkim kuratora wystawy). Doskonałym uzupełnieniem były specjalnie sporządzone bannery odnoszące się do wybranych zagadnień z liczącej 150 rozdziałów książeczki ojca nauczania pogładowego (Fijałkowski 2008, s. 18). Zaprezentowano na nich m.in. wizję świata według Komeńskiego, jego antropologię, poglądy na temat roli cnoty, szkoły, religii i Opatrzności Bożej w życiu człowieka.

Oprócz tego z okazji wystawy ukazał się dwujęzyczny, polsko-niemiecki album pt. *Orbis pictus. Świat malowany Jana Amosa Komeńskiego*, który przygotował Adam Fijałkowski (2008). Oprócz bogatego materiału reprograficznego zawiera on

syntetyczne wprowadzenie do aktualnego stanu badań nad komeńską myślą pedagogiczną zarówno w Polsce, jak i w Niemczech. Kurator wystawy, od lat zajmujący się historią dawnych podręczników szkolnych i metod nauczania, w przystępny, a jednocześnie kompetentny sposób zaznajamia z głównymi faktami z życia i działalności czeskiego reformatora oświaty, historią powstawania ilustrowanej „encyklopedii” – czytanki szkolnej dla dzieci, jej najważniejszymi wydaniem i kluczowymi tematami, które porusza w niej Komeński. Publikacja ta zasługuje na podkreślenie przede wszystkim z tego powodu, że zawarta w niej wiedza poparta jest niezwykle bogatym i skrupulatnie opracowanym aparatem naukowym umieszczonym w przypisach.

Wernisażowi, który odbył się 17 grudnia 2008 roku, towarzyszyły przemówienia mecenasów i autorów wystawy. Jako pierwsza wystąpiła przed zaproszonymi gośćmi Dziekan Wydziału Pedagogicznego UW dr hab. Alicja Siemak-Tylińska, która z jednej strony przypominała związki łączące Komeńskiego z Polską, a z drugiej podkreśliła jego znaczący wkład w teoretyczne opracowanie zasady pogładowości, czyli uczenia się z nieba, ziemi, dębów i buków. Następnie głos zabrała prof. dr hab. Irena Szybiak, kierownik Katedry Historii Oświaty i Wychowania na Wydziale Pedagogicznym UW. W krótkich słowach zwróciła uwagę na polską tradycję badań komeńologicznych, w którą wpisuje się otwarta wystawa. Tradycję tę tworzą m.in.: Łukasz Kurdybacha, Bogdan Suchodolski, Tadeusz Bieńkowski

i Lech Mokrzecki. Następnie wystąpiła mgr Elżbieta Bylinowa, kierownik Gabinetu Starych Druków BUW. Przemawiając, skupiła się przede wszystkim na technicznych aspektach ekspozycji. W konkluzji podkreśliła znaczenie inicjatywy A. Fijałkowskiego, dzięki któremu unikatowe zbiory BUW mogły znowu ujrzeć światło dzienne. Na zakończenie głos zabrał kurator ekspozycji – Adam Fijałkowski. Po podziękowaniach złożonych sponsorom i mecenasom za wsparcie udzielone jego inicjatywie uczczenia rocznicy wydania *Orbis sensualium pictus*, nieco dłużej zatrzymał się na znaczeniu wiedzy historycznej we współczesnych badaniach pedagogicznych. Odwołując się do starożytnej maksymy: *historia vitae magistra est* (historia jest nauczycielką życia), podkreślił potrzebę przypominania dorobku pokoleń, które odeszły, i uczenia się od nich w celu kształtowania lepszej przyszłości.

Ponieważ zgadzam się z powyższym stwierdzeniem, chciałbym zwrócić uwagę na jeszcze jeden motyw, który mnie osobiście zaciekał w koncepcji *Orbis sensualium pictus*, i jest, jak sądzę, kluczowy do zrozumienia współczesnego stan dyskursu pedagogicznego (przynajmniej z pewnej interesującej mnie perspektywy). Zdaniem Dietricha Bennera i Herwarta Kempera, autorów monumentalnego, trzyczęściowego opracowania *Theorie und Geschichte der Reformpädagogik* (*Teoria i historia pedagogiki reformy*), dzieło Komeńskiego ukazuje się w nowym świetle, gdy się je porówna z wydany w 1770 roku podręcznikiem Johanna Bernharda Basedowa pt. *Ele-*

mentarwerk (*Dzieło elementarne*). Tym, co odróżnia obie koncepcyjnie bardzo zbliżone do siebie prace, jest nowożytna zmiana spojrzenia (Benner, Kemper 2001, s. 102), jaka nastąpiła w kulturze europejskiej w ciągu zaledwie stu lat. U Komeńskiego mamy jeszcze do czynienia z myśleniem pedagogicznym, które w ścisły sposób związane jest z religijną wizją rzeczywistości; jest ono niejako wpisane w ramy teologicznej interpretacji natury i ludzkiego życia. Sugestywnie wyrażają to ryciny z pierwszego i ostatniego rozdziału *Orbis sensualium pictus*: na początku prezentowany jest symbol Trójcy Świętej, na końcu zaś Sąd Ostateczny. Odmienne natomiast Basedow swoje *Dzieło elementarne* rozpoczyna od scen obrazujących życie rodzinne: dzieciństwo, przyjemności i zabawy, którym oddają się młodzi i starsi, następnie przechodzi do przedstawień zwierząt i polowania na nie, potem zwraca się ku budowie ludzkiego ciała. (...) *Dzieło elementarne* kończy się szkicem, w którym autor śledzi historię od biblijnego potopu do powstania Dessau (miasta, w którym Basedow założył swoją szkołę eksperymentalną – dop. D.S.) (tamże, s. 102). W podręczniku Basedowa nie ma już miejsca dla Boga w prezentowanym przez Komeńskiego sensie – gwaranta porządku natury i sprawiedliwego sądziego czynów człowieka.

Omówiona wystawa przypominała związek pedagogiki z religią, który od ponad dwóch wieków pozostaje poza nawiasem refleksji pedagogicznej (przynajmniej w jej nurcie akademickim). Jak widać, minione wieki mogą nas jeszcze wiele nauczyć.

Bibliografia

- BENNER D., KEMPER H., 2001, *Theorie und Geschichte der Reformpädagogik*, cz. 1: *Die pädagogische Bewegung von der Aufklärung bis zum Neuhumanismus*, Beltz Verlag, Weinheim und Basel.
- FIJAŁKOWSKI A., 2008, *Orbis pictus – Świat malowany Jana Amosa Komeńskiego. Orbis pictus – Die Welt in Bildern des Johann Amos Comenius*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- NAWROCYŃSKI B., 1987, *Szukajmy człowieka*, [w:] B. Nawroczyński, *Dzieła wybrane*, wybór, przedmowa i wstęp A. Mońka-Stanikowa, t. 1, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.

Dariusz Stępkowski